

JOLANTA WĄSACZ-KRZTOŃ

Edukacja muzyczna w gimnazjach tarnowskich w dobie autonomii Galicji

Musical Education in Gymnasiums of Tarnów in the Age of Autonomy of Galicia

Doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Muzyki, Zakład Metodyki Nauczania Muzyki, Polska

Streszczenie

W dobie autonomii Galicji Tarnów posiadał dwa gimnazja, które miały w siatce godzin przedmioty: śpiew i muzyka. Były to przedmioty nadobowiązkowe, na które młodzież chętnie uczęszczała w porównaniu z innymi przedmiotami. Nauczanie śpiewu miało na celu przygotowanie chóru szkolnego, który zapewniał oprawę muzyczną różnych uroczystości kościelnych i szkolnych. Nauka odbywała się w dwóch oddziałach: I – niższym i II – wyższym, a liczba godzin nie przekraczała 4 tygodniowo. Repertuar obejmował przede wszystkim pieśni religijne i świeckie. Oprócz śpiewu w gimnazjach tarnowskich prowadzono także nauczanie muzyki. W I gimnazjum działała orkiestra mieszana, a w II – dęta, smyczkowa i mandolinowa. Orkiestry wchodziły w skład Kołka Muzycznego. W repertuarze zespołów znajdowały się utwory patriotyczne, muzyka poważna (operowa, operetkowa) oraz powszechnie znane i przyjemne do słuchania marsze, polonezy, mazury itp. Wysoka frekwencja na lekcjach śpiewu oraz w zespołach muzycznych potwierdza chęć rozwoju zainteresowań muzycznych gimnazjalistów i świadczy o potrzebie kształcenia muzycznego na każdym etapie edukacji człowieka.

Słowa kluczowe: Tarnów, Galicja, edukacja muzyczna, muzyka, śpiew

Abstract

In the era of autonomy of Galicia Tarnow had two gymnasiums, which had in their curriculum subjects like singing and music. Although these were facultative subjects, young people were eager to attend the lessons, in comparison with other facultative subjects. Teaching singing was intended to prepare the school choir, which provided the musical setting for the church and school ceremonies. Learning was organised at two levels, I – the lower and II – higher. The number of hours did not exceed four per week. The repertoire included mostly religious songs and secular songs. Apart from singing in gymnasiums music was taught. In the I gymnasium was a mixed orchestra, and in the II gymnasium brass, string and mandolin. The orchestras was a part of Musical Circle. The repertoire of instrumental ensembles included patriotic songs, classical music (opera, operetta), commonly known and pleasant to listen to tunes, such as: marches, polonaises, mazurs. High attendance in singing lessons and in music ensembles confirms the desire to develop

musical interest among junior high school students and testifies to the need for music education at every stage of human education.

Keywords: Tarnów, Galicia, musical education, music, singing

Druga połowa XIX w. była dla Tarnowa okresem szybkiego rozwoju ekonomiczno-społecznego i politycznego. Jak zauważa Zdrada (1983, s. 91), przez cały ten czas Tarnów był bardzo ważnym centrum życia społeczno-gospodarczego w Galicji, a do końca XIX w. jako trzecie co do wielkości miasto galicyjskie (po Lwowie i Krakowie) zaliczany był do najgęściej zaludnionych. Miasto było nie tylko siedzibą tzw. powiatu skarbowego, ale również biskupstwa, w mieście znajdowały się oddziały okręgowe Towarzystwa Rolniczego, Ligi Pomocy Przemysłowej, Kasa Oszczędności, liczne instytucje finansowe. Poważną rolę odgrywał przemysł – miasto posiadało młyn parowy, browar, gorzelnie, dwie fabryki cykorii, krochmalnię. Rozwinięty był przemysł konfekcyjny, ceramiczny, metalowy. Rozwój miasta wiązał się z rozbudowaną siecią komunikacyjną. Przez powiat tarnowski przebiegały dwie najważniejsze drogi: trakt krakowski łączący Lwów z Krakowem, a dalej z Wiedniem oraz trakt zakliczyński.

W ostatnich dwóch dekadach XIX w. w mieście powstawały stowarzyszenia kulturalno-oświatowe, m.in. Towarzystwo Oświaty Ludowej (1882 r.), Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” (1883 r.). W okresie autonomii Galicji w Tarnowie funkcjonowało kilkanaście szkół ludowych, średnich i zawodowych. Najbardziej istotne dla całego szkolnictwa galicyjskiego, także szkół tarnowskich, było wprowadzenie w 1867 r. języka polskiego jako wykładowego do szkół ludowych i średnich w całym kraju. W 1870 r. utworzono w Tarnowie Radę Szkolną Okręgową, która przejęła nadzór nad całym szkolnictwem w mieście. Ważną rolę, nie tylko edukacyjną, ale również kulturalną pełniły gimnazja.

W okresie autonomii w mieście funkcjonowały dwa gimnazja. Gimnazjum I, sięgające swoją historią 1784 r., charakteryzował filologiczno-klasyczny profil kształcenia. Patrząc na tygodniową siatkę godzin, można dostrzec, iż dominowały w niej łacina, greka i nieniemiecki. Uczniowie mieli do wyboru także przedmioty nadobowiązkowe, do których należały: historia Polski, kaligrafia, język francuski, gimnastyka oraz śpiew (*Sprawozdania Dyrekcji c.k. I Gimnazjum w Tarnowie*, 1875, s. 76). Pomimo iż nauka w szkołach średnich była płatna, nie brakowało chętnych do przestąpienia ich progów. Wzrastająca liczba uczniów do ponad 1000 w roku szkolnym 1901/1902 przyczyniła się do podjęcia zabiegów o utworzenie drugiego gimnazjum. Po uzyskaniu zgody cesarza Franciszka Józefa I we wrześniu 1903 r. uroczyście otworzono c.k. II Gimnazjum w Tarnowie.

Pomimo znacznych problemów lokalowych, z którymi borykała się zarówno pierwsza, jak i druga placówka, a które często hamowały normalny tok zajęć,

władze szkół starały się zapewniać prawidłową organizację zajęć, gromadziły i systematycznie powiększały pomoce naukowe, dbały także o organizację czasu wolnego, po zakończeniu lekcji (Ruta, 1983, s. 346–350).

Analizując *Sprawozdania szkolne...* wydawane przez wszystkie gimnazja galicyjskie, zauważyć można, iż spora część uczniów rozwijała w szkole swoje zainteresowania muzyczne. Niemal w każdym gimnazjum, również w Tarnowie, prowadzona była nauka śpiewu i muzyki. Były to co prawda przedmioty nadobowiązkowe, jednak frekwencja uczniów na dodatkowych lekcjach pozwala wnioskować, iż edukacja muzyczna stawała się jednym z ważniejszych elementów wychowania dla wielu gimnazjalistów.

Przebieg tej edukacji można scharakteryzować na podstawie *Sprawozdań szkolnych...* I i II Gimnazjum tarnowskiego, które stanowią podstawowy materiał źródłowy dla opracowania niniejszego tematu.

Plan nauki przez cały okres autonomii właściwie się nie zmieniał. Zarówno w I jak, i II Gimnazjum nauka śpiewu prowadzona była w dwóch oddziałach (niższym i wyższym), po 2 godziny w tygodniu. W oddziale niższym uczono teorii muzyki, odbywano ćwiczenia dwugłosowe i ćwiczone pieśni polskie (świeckie i kościelne) na jeden i dwa głosy. W oddziale wyższym wykonywano utwory najwybitniejszych kompozytorów polskich i obcych, pieśni polskie ludowe i kościelne, w układzie na dwa głosy, chór mieszany i męski (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. I Gimnazjum w Tarnowie*, 1903, s. 38). Nauka śpiewu prowadzona była na podstawie śpiewników ks. Franciszka Walczyńskiego, Ludwika d'Arma-Dietza, Karola Studzińskiego śpiewników kościelnych, podręczników Józefa Surzyńskiego, śpiewników Franciszka Poppera, Jana Siedleckiego oraz opracowań ks. Leonarda Soleckiego. Nauczanie śpiewu sprowadzało się właściwie do jednego celu – stworzenia chóru szkolnego, który miał przygotowywać oprawę muzyczną do wszystkich uroczystości kościelnych i szkolnych.

W zasobach nutowych I Gimnazjum znajdowały się m.in.: Wilhelm Troszel – *Dumka na śpiew sopranowy*, Hieronim Ciechanowski – *Mazurek* (na chór męski), Alexandre Guilmant – 12 motetów, Wolfgang Oberhoffer – 50 ofertoriów, Jan Nepomucen Renner – *Requiem*, Josef Stein – *Msza* op. 39, Stephen Heller – *La Poste* op. 35, Haller – *Msze* op. 7, op. 9, Józef Surzyński – *Msza* op. 15. W 1906 r. do nauki śpiewu zakupiono partytury i głosy mszy: Boltazzego, Capocciego, Ravonnellego, Wendla, Rheinbergera, Bottiglieria, Hallera i Gollera (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. I Gimnazjum w Tarnowie*, 1906). Poza tym gimnazjaliści ćwiczyli pieśni ludowe Jana Galla, kantatę *Widma* Stanisława Moniuszki.

W II Gimnazjum śpiewano *Wieniec pieśni narodowych* Galla, *Pieśń o dzielnym człeku* Mendelsohna, krakowiak *Znad Wisły* Sierosławskiego, *Pieśń pastuska* Maszyńskiego, *Pochód krzyżacki* Rózyckiego, oktety z *Mazepy* Munchelmera, pieśni ludowe i patriotyczne (*Sprawozdania Dyrekcji c.k. Gimnazjum II w Tarnowie*, 1906–1914).

W 1879 r. do nauki śpiewu zakupiono fisharmonię, a na koniec 1900 r. w zbiorach zakładu było poza instrumentem 181 dzieł muzycznych i śpiewników w 438 zeszytach lub tomach (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum I w Tarnowie*, 1900).

W II Gimnazjum nauka śpiewu cieszyła się także wielką popularnością. Już w 1906 r. zakupiono fisharmonię i zebrano spory zapas nut. Dodatkowo zasoby pomnożył ks. Franciszek Walczyński, który przekazał szkole znaczną część zbiorów nutowych (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum II w Tarnowie*, 1907, s. 27). Po 3 latach nauki w *Sprawozdaniu szkolnym...* zanotowano, iż „najliczniejszą drużynę w pierwszych trzech latach skupił wokół siebie śpiewny Orfeusz i tak ją rozanimował do śpiewu, a przy tym i tak w tej sztuce wydoskonalili, że sprawiało prawdziwą satysfakcję słuchać jej produkcji kościelnych czy świeckich” (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum II w Tarnowie*, 1907, s. 36).

Poza nauką śpiewu uczniowie obu gimnazjów grali w orkiestrach szkolnych. W I Gimnazjum w roku szkolnym 1907/1908 zorganizowano orkiestrę mieszaną w składzie: 6 skrzypiec I, 4 skrzypce II, basy, flet, 2 klarnety, 2 kornety, 2 waltornie. Ćwiczenia odbywały się dwa razy w tygodniu pod kierunkiem sierżanta muzyki stacjonującego w mieście 57. pułku piechoty. Dla rozwoju orkiestry i pozyskania nowych członków w szkole zorganizowano naukę gry na skrzypcach w dwóch oddziałach, po 6 uczniów w każdym. Nauka odbywała się po 2 godziny w tygodniu dla każdego oddziału. Nauki udzielał Skalski, organista Kościoła XX. Filipinów. Koszty nauki pokrywali sami uczniowie. Nadzór nad obu oddziałami sprawował prof. Bronisław Szuba, który również prowadził sprawy finansowe (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum I w Tarnowie*, 1908, s. 97). Dyrekcja szkoły czyniła starania o pozyskanie środków na instrumenty. Po 2 latach zwiększono liczbę skrzypiec I do 9, skrzypiec II do 5, wprowadzono 4 skrzypce III, drugi klarnet, kornet i drugą waltornię. Naukę gry skrzypcowej pobierało już 16 uczniów (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum I w Tarnowie*, 1910).

Dyrekcja II Gimnazjum również czyniła zabiegi o zorganizowanie orkiestry szkolnej. Już w roku szkolnym 1905/1906, a więc w drugim roku funkcjonowania zakładu, zebrawszy ochotników do nauki gry na różnych instrumentach, urządzono dla nich kurs przygotowawczy. Kuratorem powstającej orkiestry został mianowany nauczyciel Józef Gruszczyński. Jego zapał do pracy, a także zamiłowanie do muzyki sprawiły, że nie tylko czuwał nad ćwiczeniami, ale w krótkim czasie skompletował brakujące instrumenty dęte i postarał się nawet o ozdobną batutę dla dyrygenta. To wszystko przyniosło nieoczekiwane rezultaty – już w tym samym roku szkolnym orkiestra przygrywała w czasie pauz na dziedzińcu szkolnym, a 3 kwietnia 1906 r. dała swój pierwszy publiczny popis (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum II w Tarnowie*, 1907, s. 39). Odtąd występowała na wycieczkach, gromadząc tłumy chętnych.

O wielkiej popularności lekcji muzyki wśród gimnazjalistów tarnowskich świadczy fakt, że w II Gimnazjum zorganizowano wkrótce dwie dodatkowe orkiestry: mandolinową i smyczkową. Wszystkie trzy zespoły weszły w skład powstałego w szkole Kółka Muzycznego. Członkowie orkiestry dętej pobierali naukę trzy razy w tygodniu, w budynku szkolnym, pod okiem sierżanta Aleksandra Antosza. Uczniowie grający w orkiestrze smyczkowej ćwiczyli 3 godziny w tygodniu, a nauki udzielał im bezpłatnie skrzypek Leon Auber, uczeń klasy VIII. Członkowie orkiestry mandolinowej uczyli się 4 godziny w tygodniu, naukę prowadził sierżant Wojciński. Nauczyciele, z wyjątkiem ucznia Aubera, byli opłacani ze składek uczniów, którzy zasiadali w orkiestrach (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum II w Tarnowie*, 1907, s. 30–31).

W roku szkolnym 1906/1907 kółko liczyło 51 członków. W kolejnym roku liczba ta spadła do 33, głównie z powodu odejścia absolwentów i zmiany nauczycieli. W lutym 1908 r. Antosza zastąpił sierżant Józef Konrad, w 1912 r. nauki udzielał Józef Sonmar, wachmistrz przy muzyce 57. pułku piechoty.

Zarówno chóry szkolne, jak i orkiestry brały czynny udział w życiu swoich szkół. Orkiestry dęte towarzyszyły młodzieży podczas pauz, przygrywając na dziedzińcu szkolnym, prowadziły młodzież podczas wycieczek szkolnych, a zwłaszcza majówek, przewodziły pochodom organizowanym z okazji np. kolejnych rocznic Konstytucji 3 Maja.

Młodzież ucząca się śpiewu przygotowywała wraz z orkiestrami oprawę muzyczną niemal wszystkich uroczystości szkolnych. Należały do nich m.in.: wieczorki mickiewiczowskie, Wieczory Trzech Wieszców, rocznice Konstytucji 3 Maja, jubileusz setnej rocznicy urodzin Zygmunta Krasińskiego, uroczystość ku czci Piotra Skargi, wieczorki pamięci powstańców styczniowych, ponadto jubileusze pracy poszczególnych dyrektorów lub nauczycieli. Wszystkie te uroczystości były starannie opracowane pod względem muzycznym, o czym przekonuje dobór repertuaru podczas poszczególnych akademii. Kiedy 3 kwietnia 1906 r. młodzież z II Gimnazjum zorganizowała wieczorek w setną rocznicę śmierci Juliusza Słowackiego dla uczczenia trzech narodowych wieszczów: Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego, na program muzyczny złożyły się następujące utwory (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum III w Tarnowie*, 1907, s. 41):

w części 1: *Hasło* Kotarbińskiego (odśpiewał chór pod kierunkiem ucznia Stefana Sachy z klasy VII); *Allegro Rococo* – gawot (odegrany został przez orkiestrę studencką, którą dyrygował uczeń Leon Koziółkowski z klasy V); *Wieńiec pieśni narodowych* Jana Galla (śpiewał chór szkolny); *Serenada A-dur* (na skrzypcach solo zagrał uczeń Leon Auber z klasy VII, a przy fortepianie akompaniował mu Leon Koziółkowski z klasy V); *Polka Bebe* Pironiego (wykonała ją orkiestra mandolinowa);

w części 2: *Wieniec polski* Smutnego (zagrała orkiestra mieszana); *Pieśń o dzielnym czleku* Mendelsohna oraz *Serenada* Altstroma (zaśpiewał chór); *Legenda* Komzaka i *Marsz* Kmocha (oba utwory wykonał kwartet smyczkowy).

Bogaty program artystyczny zaprezentowali gimnazjaliści także podczas jubileuszu setnej rocznicy urodzin Zygmunta Krasińskiego obchodzonego w II Gimnazjum 25 maja 19012 r. Chór szkolny odśpiewał okoliczną kantatę, zaś orkiestra odegrała Uwerturę z *Taknreda* Rossiniego, *Menuet* Paderewskiego, *Poloneza* Moniuszki, natomiast kwartet smyczkowy zagrał *Serenadę* Reimana i *Kołysankę* Chopina (*Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum II w Tarnowie*, 1912, s. 63).

Podsumowując działania mające na celu kształcenie muzyczne młodzieży w gimnazjach tarnowskich w dobie autonomii Galicji, należy stwierdzić, iż władze, i nauczyciele obu placówek zaangażowali się mocno w krzewienie kultury muzycznej. Działające chóry oraz orkiestry szkolne dowodzą, jak wielkie było zapotrzebowanie na tego typu aktywności wśród gimnazjalistów. Mając do wyboru wiele przedmiotów dodatkowych oraz innych sposobów spędzania wolnego czasu, znaczna część młodzieży wybierała edukację muzyczną. Wysoka frekwencja na lekcjach śpiewu oraz w zespołach muzycznych potwierdza chęć rozwoju zainteresowań i zdolności muzycznych gimnazjalistów, ponadto świadczy o potrzebie kształcenia muzycznego na każdym etapie edukacji człowieka.

Literatura

- Kiryk, F., Ruta, Z. (red.) (1983). *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*. Tarnów: KAW Rzeszów.
- Ruta, Z. (1983). Szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Tarnowie. W: F. Kiryk, Z. Ruta (red.), *Tarnów. Dzieje miasta i regionu* (s. 318–359). Tarnów: KAW Rzeszów.
- Sprawozdania Dyrekcji c.k. I Gimnazjum w Tarnowie za lata 1875–1914*. Tarnów.
- Sprawozdania Dyrekcji c.k. II Gimnazjum w Tarnowie za lata 1906–1914*. Tarnów.
- Zdrada, J. (1983). *Ziemia tarnowska w okresie autonomii galicyjskiej (1849–1918)*. W: F. Kiryk, Z. Ruta (red.), *Tarnów. Dzieje miasta i regionu* (s. 91–258). Tarnów: KAW Rzeszów.